

Alena Polívková: *Naše místní jména a jak jich užívat*. Universum, Praha 2007, 208 s. (ISBN 978-80-242-1940-0)

Zájem veřejnosti o problematiku místních jmen už trvá několik desetiletí, jak ukazuje např. populární publikace I. Lutterera a R. Šrámka *Zeměpisná jména v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (Havlíčkův Brod 1997, 320 s.), zpracovávající původ a historický vývoj převážně místních jmen. Z poslední doby sem patří Davidova a Rousova kniha *Neviditelní svědkové minulosti* (Praha 2006, 202 s.), věnovaná některým místním a pomístním jménům na Vysočině. Nejnověji se k nim řadí i populárně-vědecký *Divnopis* trojice autorů M. Janáče, P. Tumlíře a M. Harvalíka (Praha 2006, 216 s.), zaměřující se na 101 „divných“ = na první pohled nesrozumitelných jmen obcí s odkazy na turistické zajímavosti pojmenovaných míst. K nim v poslední době přibýlo druhé vydání příručky *Naše místní jména a jak jich užívat* navazující na první vydání této velmi úspěšné knihy z roku 1985. Musíme předeslat, že uvedenou publikaci prověřilo více než dvacetileté užívání, a navíc se ji dostalo všestranného zhodnocení z pera jednoho z nejpovolanějších českých onomastiků R. Šrámka (srov. jeho recenzi *Jak užívat místních jmen*, *Naše řeč* 69, 1986, s. 193–200; další recenzi uveřejnil např. M. Sedláček v časopise *Český jazyk a literatura* 36, 1985–1986, s. 426–428). Z tohoto důvodu se spíše zaměříme jen na rozdílnosti mezi oběma vydáními a připojíme několik poznámek.

Autorka A. Polívková výchozí text prvního vydání bohatě rozšířila a upravila, avšak úvodní teoretické kapitoly (s. 9–17) osvětlující podstatu a původ místních jmen (dále jen MJ) doznaly jen drobných úprav (nově je však zařazena kapitola *O některých jménech na území Prahy*, s. 14–15), naopak z pochopitelných důvodů je vynechána část nazvaná *Nové názvy obcí* (změny v některých názvech obcí a nové obce jsou probrány na s. 53). Druhá, téměř nezměněná kapitola nese název *Skloňování místních jmen* (s. 18–29). Na ni navazuje kapitola *O některých dalších potížích s místními jmény* (s. 30–35). Následuje vyčerpávající pojednání o přídavných jménech tvořených od MJ (s. 36–42) a o poznání stručnější kapitola věnovaná tvorbě jmen obyvatelských (s. 43–45). Poslední kapitola byla v novém vydání rozšířena o oddíl týkající se psaní detoponymických adjektiv a obyvatelských jmen typu *ašští/Ašští* (s. 44). Teoretickou část posuzované publikace uzavírá *Přehled skloňování místních jmen* (s. 46–51). Jádrem celé práce tvoří seznam místních jmen s gramatickými údaji a právě ten autorka podstatně rozšířila a upravila (s. 54–201). Slovník druhého vydání knihy *Místní jména a jak jich užívat* obsahuje zhruba o 2 200 více názvů českých a moravských (doplňme i slezských) obcí (popř. také jejich částí) než vydání z roku 1985 (celkem 5 542 MJ). A. Polívková při jejich výběru nově vycházela ze *Statistického lexikonu obcí České republiky 2005* (jsou zahrnuty i změny v názvech, k nimž došlo do 1. 1. 2005, např. *Pohled* místo *Horní Pohled*). Navíc jsou připojeny názvy pěti vojenských újezdů. Jména jsou ve slovníkové části řazena abecedně (víceslovná jména se řadí abecedně podle prvního slova místního jména): hesla obsahují základní gramatické údaje daného MJ, tj. rod, číslo, tvary některých pádů a spisovnou podobu příslušného přídavného jména. Nově jsou na závěr knihy zařazeny názvy krajů (s. 202) a velmi potřebný přehled městských částí Prahy (s. 203–205). Publikaci uzavírá oproti prvnímu vydání zestručněný přehled použité literatury (na s. 10–11 je uvedena aktualizovaná toponomastická literatura).

Základní pohled A. Polívkové na MJ – jak píše R. Šrámek ve své výše zmiňované recenzi na s. 194 – je „nikoli z hlediska onomastické, ale ‚apelativní‘ gramatiky, a to speciálně z hlediska její morfologie a slovtvorby. Autorka ukazuje, jak se na toponymickém materiálu uplatňují a prosazují některé zákonitosti a vývojové tendence současného českého tvarosloví“. Takto jsou koncipovány téměř všechny české popisné a normativní gramatiky, pokud jsou vůbec propria jejich součástí. V Šrámkově *Úvodu do obecné onomastiky* (Brno 1999) se na s. 122 uvádí, že zatím „nebyla pro žádný jazyk napsána onomastická gramatika“. Dnes to již neplatí, neboť vznikly práce tohoto typu pro norštinu (1997), francouzštinu (1994) a rumunštinu (1998). I v rámci grantu zaměřeného na problémy onomastické gramatiky češtiny, jehož řešitelem byl v Ústavu pro jazyk český AV ČR před několika lety M. Harvalík, vzniklo několik podnětných studií. Byly rovněž formulovány hlav-

ní úkoly onomastické gramatiky. K nim bude patřit postižení podstaty proprií a zachycení typu propriální nominace s jeho následnou analýzou. Stranou by nemělo zůstat ani fungování vlastních jmen v jazykové komunikaci.

Právě na toto „fungování vlastních jmen v jazykové komunikaci“ se Polívková zaměřuje ve své knize o místních jménech. V této praktické příručce zužitkovala své dlouholeté zkušenosti z jazykové poradny Ústavu pro jazyk český. Podařilo se jí dotknout všech problematických stránek MJ. Jde o správné užívání některých problematických pádů MJ, a to pádu druhého, třetího, šestého a sedmého, potíže při určení rodu a čísla MJ a tvoření detoponymických adjektiv. Tomu odpovídá i výstavba heslových odstavců ve slovníkové části. Jako příklady uvedeme následující MJ: **Kadaň**, -ě ž., kadaňský; **Horažďovice**, -ic ž. pomn. (3. p. -ím, -ům, 7. p. -emi), horažďovický; **Moravská Třebová**, Moravské Třebové ž., moravskotřebovský; **Náměšť nad Oslavou**, Náměště nad Oslavou ž., (oslavsko)náměšťský; **Kout na Šumavě**, Kouta na Šumavě m. (6. p. K-ě, -u n. Š.), koutský.

Pozornost si v heslových odstavcích zaslouží přídavná jména odvozená od MJ. A. Polívková již v prvním vydání knihy *Naše místní jména (a jak jich užívat)* vytvořila první spisovný soupis podob detoponymických adjektiv. Ve druhém vydání tento soupis rozšířila zhruba o 2 200 dalších přídavných jmen utvořených z nově zařazených MJ. Tento rozšířený spisovný repertoár je velmi cenný, neboť je nezbytný pro spisovnou jazykovou komunikaci. Autorka také na s. 36–42 podává návod, jak tato adjektiva od různých typů MJ tvořit. Upozorňuje též na některé problémy provázející tvoření detoponymických adjektiv. K nim patří homonymie, které se nelze vždy vyhnout (např. přídavné jméno *veselský* se vztahuje jak ke jménu *Veselí*, tak i k *Veselá*). Jiným problémem je tvoření tzv. krátkých detoponymických adjektiv od MJ (např. *Pardubice – pardubský*, *Neratovice – neratovský*, *Hodonín – hodonský*). To je jev, který je typický pro celá česká nářečí (k této problematice viz následující články – Fic, K.: Tvoření detoponymických adjektiv v nářečích na Moravě. In: *Onomastika jako společenská věda*. Sborník příspěvků z 1. československé onomastické konference. Praha 1983, s. 211–214; Hlubinková, Z.: Poznámka k tvoření detoponymických adjektiv v českých nářečích. *Acta onomastica* 46, 2005, s. 51–54). Ukázalo se, že tato tzv. krátká adjektiva užívají nářeční mluvčí v blízkém okolí, u vzdálenějších MJ vítězí podoby jednoznačně srozumitelné, tj. ty, které se tvoří ze základu nezkráceného. A. Polívková na s. 39 píše, že spisovný jazyk stanovuje u těchto odvozenin požadavek jednoznačnosti a srozumitelnosti, a proto by se ve spisovných projevech měla vyskytovat jen adjektiva odvozená z celého jména místa, tedy výše uvedené příklady by měly znít *pardubický*, *neratovický* a *hodonínský*.

R. Šrámek ve své recenzi prvního vydání knihy *Naše místní jména (a jak jich užívat)* na s. 199 uvedl, že je škoda, že nebyly do hesel včleněny spisovné podoby jmen obyvatelských, tak jak to má slovenština v 6. dílu *Slovníku slovenského jazyka* (Bratislava 1968, s. 153–254) a nyní rovněž v novém *Slovníku současného slovenského jazyka A-G* (Bratislava 2006, s. 1107–1132). Nahlédnutím do 3. dílu *Atlasu slovenského jazyka* (Bratislava 1. 1981, s. 124, 2. 1978, s. 74–75) zjistíme, že většina slovenských nářečí tvoří obyvatelská jména zejména sufixem *-an*, popř. jeho variantami *-čan*, *-eňčan*, *-ovan* atd. Méně se uplatňuje sufix *-ec* s variantami. Vzhledem k tomu, že se ve spisovné slovenštině se jména obyvatel také tvoří sufixy *-ec*, *-an* a mimořádně produktivním *-čan*, je celá situace podstatně jednodušší, než je tomu v češtině. Česká nářečí se vyznačují bohatším repertoárem slovotvorných prostředků a některými specifickými rysy, např. tvořením ze zkráceného základu (viz články – Šrámek, R.: Tvoření obyvatelských jmen v nářečích na Moravě a ve Slezsku. *Jazykovedné štúdie* X, 1969, s. 147–161; Hlubinková, Z.: Tvoření obyvatelských jmen v českých nářečích. *Acta onomastica* 44, 2003, s. 29–39). Ve spisovné češtině převládá při tvoření jmen obyvatel sufix *-an*, který se však stává postupně stále více knižním. V českých nářečích se uplatňuje především sufix *-ák* (popř. neměkčící *-ák*), který je na rozdíl od nespisovného formantu *-ák* v dialektch neutrální. Vykazuje i značnou územní převahu nad nářečním neutrálním sufixem *-an*, který se vyskytuje pouze na východě našeho území. Tohoto „pohybu“, kdy sufix *-ák* (nejen u jmen obyvatelských) v nejnovější době proniká do jazyka spisovného, si je Polívková vědoma

a zřejmě proto slovníková hesla ani v tomto druhém vydání nerozšířila o spisovné podoby jmen obyvatelských. Na s. 45 píše: „Směr jazykového vývoje nám ukáže, zda v tomto případě dojde k dalšímu posílení prvků mluveného jazyka.“

Po formální stránce je publikace zpracována pečlivě. Ojedinelé nedostatky se týkají chybného znění některých MJ (např. obec *Větřkovice* na s. 188 je uvedena nesprávně jako *Vetřkovice*, *Osová Bítýška* na s. 40 by měla správně znít *Osová Bítýška*, též v 1. vydání) a bibliografických údajů na s. 206 (např. u Běličova *Nástinu české dialektologie* chybně uveden rok vydání – místo vročení 1967 má být 1972).

Jsme přesvědčeni, že druhé, bohatě rozšířené vydání knihy Aleny Polívkové *Naše místní jména a jak jich užívat* bude veřejností přijato stejně kladně, jako tomu bylo v případě vydání prvního před více než dvaceti lety. Soudíme, že by se nenašlo mnoho knih, po kterých jsme nuceni sáhnout vícekrát za život. Recenzovaná publikace k nim nepochybně patří.

Příspěvek vznikl za podpory grantu GA ČR 405/08/0703 *Slovník pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku II.*

Zuzana Hlubinková